

пропозиції І. Крип'якевича були фінансові труднощі, які супроводжували співробітників Академії від початків її існування, але в другій половині 1920-х рр. стали ще серйознішими.

Та все ж можна вважати, що частково плани М. Грушевського І. Крип'якевича були втілені в життя. За підрахунками Ф. Стеблій, на сьогодні 18 статей, тобто практично третину збірника "Західна Україна", нині можна вважати придатними для відтворення його змісту¹². Частково підготовлені матеріали були винесені на суд читача. Чимало для хоча б часткової реалізації цієї дослідницької програми робив сам І. Крип'якевич¹³. Частина із запропонованих І. Крип'якевичем напрямків наукових студій стала розроблятися в останні роки.

Тетяна Гошко (Львів)

¹² Стеблій Ф. Збірник "Західна Україна" – нездійснений проект М. Грушевською І. Крип'якевича // Там само. – С. 776.

¹³ З минулого Жовкви. – Жовква, 1930. – 36 с.; 3 історії Жовкви // Життя і знання. – 1932. – № 13, 14, 15; 1933. – № 1; Княжий Самбір і Самбірська волость // Літопис Бойківщини. – 1938. – № 10. – С. 26–33; Старий Холм (сторіччя XVI–XVIII) // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 110. – 26 травня та інші.

ДВА ДОКУМЕНТИ ПРО РЯТУВАННЯ СВЯТО-МΙΚІЛЬСЬКОГО СОБОРУ НА ПЕЧЕРСЬКУ В 1927 РОЦІ

Про Свято-Микільський собор на Печерську існує доволі велика кількість публікацій в історичних, джерелознавчих, історико-архітектурних, мистецтвознавчих, релігієзнавчих та інших виданнях. Але нещодавно вдалося віднайти два документи, які проливають світло на те, як існував цей собор за декілька років до знищення у 1934 р., коли там діяла парафія Української Автокефальної Православної Церкви.

Микільський собор було збудовано на кошти гетьмана Івана Мазепи у 1690-х рр.¹ З початком визвольних змагань в Україні Микільський собор постраждав під час наступу більшовиків, коли 17/30 січня 1918 р. почався обстріл з гармат правобережної частини Києва.

Свято-Микільський собор став першим храмом, у якому було відслужено службу Божу українською мовою². Ця подія поклала початок конфлікту з єпископом Черкаським Назарієм (Бліновим), який керував Київською єпархією в період відсутності митрополита Київського і Галицького Антонія (Храповицького). До того протистояння між священноначалієм Православної Церкви в Україні та прихильниками автокефалії розгорталось упродовж 1917–1919 рр. у площині скликання Всеукраїнського собору 1918 р. та проголошення автокефалії Української Церкви. Після приходу більшовиків до Києва (лютий–серпень 1919 р.) радянська влада націоналізувала храми і почала передавати їх у користування зареєстрованим нею ж церковним громадам³.

¹ Січинський В. Збудитель храмів і скарбів духовних // Пам'ятки України – К., 1991. – № 6. – С. 21–24. За виданням: Січинський В. Іван Мазепа людина і меценат – Філадельфія (США), 1951; та інші видання.

² Див., наприклад: Преловська І. 85 років тому вперше відправлено Службу Божу українською мовою // Наша віра. – К., 2004. – № 5 (193). – С. 3.

³ Преловська І. ВПЦР – організаційний осередок УАПЦ // Український церковно-визвольний рух і утворення УАПЦ Матер. міжнар. наук конфер.: (Київ, 12 жовтня 1996 р.). – К., 1997. – С. 29–49; *ї ж.* Джерелознавчий аналіз документальних матеріалів Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря за 1919 рік (на матеріалах ф. № 4215 ЦДАВО України

Митрополит Василь Липківський про першу відправу українською мовою оповідав так: “ВПЦР⁴ щиро хотіла працювати з російським єпископатом бути під його духовним керівництвом і тому звернулася до єпископа Назарія... щоб благословив протоієреям Василю Липківському, Нестору Шараївському і Петру Тарнавському та диякону Олександру Дурдуківському відправити в Микільському соборі на храмове свято 9 травня першу службу Богу для української парафії. Єпископ Назарій був дуже обурений на українців, що вони без його благословенства взяли Микільський собор, що хоч за сучасними законами це є державне майно, але за церковними канонами православні без благословенства свого єпископа нічого не повинні робити. Але тому що влада вже віддала українцям Микільський собор, Назарій, “скрепя серце”, мусів благословити відправу, але з тим, щоб поминали московського патріарха Тихона і щоб уся служба правилась слов’янською мовою, лише можна прочитати по українському євангелію і то тоді, коли священник буде казати промову”⁵.

Але й тут прихильники автокефалії виявили непослух єпископові – московського патріарха вирішили не поминати і по-українському читали не тільки Апостоли Євангеліє в свої часи, а й псалми на часах, шестопсалмії, кафизмах. На свято літнього Миколая 9/22 травня 1919 р. відбулась перша урочиста служба Божа першої української парафії в Микільському соборі на Печерську. Про цю службу було зроблено оголошення по всьому Києву, що і викликало надзвичайне зацікавлення.

Митрополит Василь Липківський згадував: “На всьомушній і на службі Божій зібралась така сила народу, що не тільки в Соборі, а й навкруги було тісно; весь нарід плакав, чуючи апостол, Євангелію, Псалми рідною мовою...”⁶.

На цей день український композитор Микола Леонтович склав Св. Літургію і сам керував хором. Історик Сергій Білокінь відстежив життєві обставини і загибель всіх учасників тієї відправи⁷. Він же віднайшов відомості про тих, хто служив у Микільському соборі потім. Це о. Володимир Білий (загинув в ув’язненні). До ВПЦР, яка знаходилась у приміщенні колишньої духовної консисторії на подвір’ї Софійського монастиря (Володимирська, 24), від Микільської парафії увійшли 10 осіб – Іван Власенко, Прокіп Клименко, священник Микола Бутовський та інші⁸.

Через обставини, в яких опинилась УАПЦ після посилення репресивної політики радянської влади в другій половині 1920-х рр., особливо відчутно було втручання влади у церковні справи. Після заарештування всього складу ВПЦР восени 1926 р. влада надала нову можливість існувати УАПЦ але напередодні скликання II Всеукраїнського православного церковного собору 1927 р. “платою” за продовження діяльності влада висунула вимогу усунення митрополита Василя Липківського.

У першій половині 1927 р. відбулося поступове усунення Василя Липківського від справ управління УАПЦ з’явилося відчуження відносинах між митрополитом та ВПЦР і єпископатом він мусив сам зректися посади головного редактора часопису УАПЦ “Церква і життя” і взагалі відійти від справ. Здавалося, що він уже не може впливати на хід подій.

(м. Київ) та ф. № Р-1 ДАМК // Український археографічний щорічник – К., 2001. – Вип. 5/6. – С. 198–223.

⁴ ВПЦР – тут Всеукраїнська Православна Церковна Рада, керівний і координаційний орган автокефального руху після I Всеукраїнського православного церковного собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. – вищий орган УАПЦ.

⁵ *Липківський В.* Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження Української Церкви. – Вінніпег, 1961. – С. 16.

⁶ Там само. – С. 17.

⁷ *Білокінь С.* Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.). Джерелознавче дослідження. – К., 1999. – С. 252–253.

⁸ Там само. – С. 253.

І ось навесні 1927 р. з'явилася ідея збирання коштів на відновлення Микільського собору на Печерську, який поступово руйнувався і вимагав термінового ремонту. Є певний символізм у цій акції – перед собором “самопізнання” (як було названо згодом II Всеукраїнський собор 1927 р.) іще раз повернутися до першої величної події в житті УАПЦ – першої служби Божої українською мовою 1919 року...

№ 1

Лист-обіжник членів парафіяльної церковної ради при соборі св. Миколая на Печерську до парафіяльних церковних рад УАПЦ весна 1927 р.

У.А.П.Ц.
ПАРАФІЯЛЬНА ЦЕРКОВНА
РАДА
При соборі св. Миколая
На Печерську
« ___ » _____ 1927 р.
Ч. _____
м. Київ*

До Парафіяльної Церковної Ради і
о. Настоятеля української парафії

Любі брати! Вертеп народження нашої Української Церкви – собор св. Миколая на Печерську в м. Києві, знаходиться зараз у великій небезпеці й потребує величезного ремонту, без якого далі нам може бути заборонено в ньому службу Богу й самий храм може бути відібрано. Ми цілком розуміємо, яку велику святиню Української Церкви ми тримаємо в своїм користуванні й живаємо всіх засобів, щоб затримати наш храм, і не загубити його для нашої Української Церкви. Алеж немає жадної можливості перевести необхідний ремонт його.

Пам'ятаючи слово Господнє, що братерською допомогою повинна бути найбільш міцна наша Церква, Парафіяльна Рада собору св. Миколая на Печерську в м. Києві з благословенства найпочеснішого Митрополита Василя й з ухвали Всеукраїнської Православної Церковної Ради звертається до вас, любі брати, прихиліться до вертепу свого церковного народження і допоможіть нам збіркою добровільних пожертв вашому храму й у вашій парафії на ремонт собору св. Миколая в м. Києві.

Отже, ширі, до Вас прохання:

- 1) В свято св. Миколая чи інше найближче свято або неділю пустіть в церкві тарілку, на всеношній чи на літургії, для збірки пожертв на ремонт нашого храму;
- 2) – просимо о. Настоятеля перед збіркою пожертв, сказати промову найпочеснішого о. Митрополита, яка до цього прикладається;
- 3) – зібраним коштом складіть для себе акт, а копію його, яку можна написати на поштовому переказі, по можливості негайно надішліть з зібраними на таку адресу: м. Київ, ул. Короленка 24, пом. 2. Митрополиту Василю Липківському під безпосереднім доглядом якого буде цей ремонт провадитись.

По одержанні грошей негайно будено написано квитанції.

Ми певні, що Ви, брати, уважно поставитесь до нашого прохання й до заклик нашого найпочеснішого Митрополита й пожертвуйте на той храм, в якому народилась наша свята Українська Православна Автокефальна Церква.

* Відтиск штампу відтворено в друкарський спосіб.

З братерською до Вас любов'ю
Настоятель собору священник
Голова Парафіяльної Ради
Скарбник
Секретар

Ст. Бабенко
А. Ковальчук
І. Євченко
А. Строкань

Державний архів міста Києва. – Ф. 6. – Оп. 2. – Спр. 96. – Арк. 1.
Друкований примірник.

№ 2

Промова митрополита Василя Липківського перед збіркою пожертв на ремонт храму Св. Миколая в м. Києві, весна 1927 р.

ПРОМОВА

перед збіркою пожертв на ремонт храму Св. Миколая
в м. Києві

Любі браття! Наближаються дні великого посту і Воскресіння Христа Спасителя. І ці дні ми, браття, звертаємо увагу Вашу на народження нашої рідної української Церкви. Де-ж той вертеп, в якому народилася наша Церква? Це є храм св. Миколая у м. Києві на Печерську. Це той перший храм, який віддано було Владою для української парафії. В цьому храмі на літнього Миколу 9 травня 1919 року відправлено першу службу Божу українською мовою. При ньому тоді ж засновано першу українську парафію. Отже собор св. Миколая в м. Києві, є дійсно вертеп народження нашої Церкви, і цей історичний храм, стає великою святинею нашої Української Церкви, вертепом її народження.

Але тяжка хвиля громадянської війни найгірше відбилась і на всьому Печерську і на храмі св. Миколая. З усіх околиць Києва Печерськ найбільше було зруйновано, а в Св. Миколая попало 29 гарматних набоїв, верх дзвіниці зовсім знесло, стіни поповано, а дах бані та вікна зовсім порешетовані кулями від рушниць. Більшість людности з Печерську мусила виселитися, й велика колись парафія, що заснована була при соборі Св. Миколая, до краю зменшилась і зубожила, а між тим храм вимагає величезного ремонту: негайно потрібно накриття даху, тинькування стін, покраска і т. інш.

Парафіяльна Рада з надзвичайним напруженням відновила дзвіницю, звела на ній верх, а на ремонт собору засобів вже зовсім немає й парафія стоїть перед загрозою втратити цей храм для Української Церкви, коли він з весни не буде відремонтований.

Безумовно, втратити цей вертеп народження Української Церкви було б не тільки великою стратою, а й великою зневагою для всієї нашої Церкви. Наша свідомість, наша любов і щирість до нашої рідної Церкви повинні це зрозуміти. В цей час, коли парафій Української Церкви вже є тисячі, коли наша церква поширилась на всі краї світу, де є український народ, ми, браття, віддамо пошану нашому вертепу, де народилась наша Церква, не допустимо його занепаду й загибелі.

Пожертвуйте ж, браття, на ремонт нашої великої святині – собору св. Миколая в м. Києві на Печерську!..

Митрополит Василь Липківський
ДРУКОВАНЕ*.

Державний архів міста Києва. – Ф. 6. – Оп. 2. – Спр. 96. – Арк. 2зв.
Друкований примірник.

Ірина Преловська (Київ)

* На друкованому примірнику "Промови" далі залишено рядки для заповнення їх від руки.